

NGSBA Archaeology

כרך 3 - 2015



המכון למקרא ועתיקות ע"ש נלסון גליק
היברו יוניון קולג' - מכון למדעי היהדות



י.ג. ארכיאולוגיה חוזית בע"מ



המכון לסמינרים ארכיאולוגיים בע"מ



עורך ראשי: **דוד אילן**

חברי המערכת:

יהודה גוברין, יובל גדות, יפעת טהרני ויורק רוון

רכז המערכת: **קון הריוט**

תרגום: **קון הריוט**

עריכה: **דוד אילן, קון הריוט וחננאל שפירא** (עברית); **מירים פיינברג-ואמוש** (מרשה)

מפות וגרפיקה: **קון הריוט**

סדר ועיצוב: **אנה הייט**

דפוס: **פרינטיב**

© 2015 המכון למקרא ולעתיקות ע"ש נלסון גליק – היברו יוניון קולג'

רח' דוד המלך 13, ירושלים 94101

ISSN 2227-9008

צילומי עטיפה:

עטיפה אנגלית: פיר 18 מהתקופה הכלקוליתית ביהוד (ר' עמ' 22).

עטיפה עברית: פסל ברונזה של הרקולס ממרשה (ר' עמ' 169).

תוכן העניינים

השרידים מתקופת הברונזה התיכונה:

124 המכלול הארכיאולוגי
יהודה גוברין

127 הממצאים מקברי הברונזה התיכונה
קון הריוט

השרידים מהתקופה הביזנטית-אסלאמית הקדומה:

136 המכלול הארכיאולוגי
יהודה גוברין

146 כלי החרס מבורות האשפה הביזנטיים
אלי כהן-ששון

150 השרידים האנתרופולוגיים
ורד אשד ואסתר דויטש

הממצאים הארכיאולוגיים מהתקופות

154 הכלקוליתית והברונזה הביניימית ביהוד
משה שדה

157 דיון ומסקנות
יהודה גוברין

החפירות במרשה: מכלול תת-קרקעי 90 - דו"ח סופי
איאן שטרן, נחום שגיב וברני אלפרט

161 1: מכלול תת-קרקעי 90 במרשה:
בית בד לא שלם ושרידים אחרים
איאן שטרן, נחום שגיב וברני אלפרט

175 2: כלי חרס וממצאים קטנים
איאן שטרן ומיכאל אוסבנד

204 3: טביעות חותם על ידיות אמפורה
ממכלול תת-קרקעי 90
ג'רלד פינקלשטיין

206 4: נרות שמן ממכלול תת-קרקעי 90
עינת עמבר-ערמון

213 סיכומים באנגלית של החלק העברי

5* **בור מים, ממילא (גן העצמאות), ירושלים**
גדעון סולימני ויונתן מזרחי

11* **חפירת הצלה בחפץ חיים (סלוג'ה)**
גדעון סולימני

14* **עין מזרוק (אבו גוש)**
נתן בן-ארי

25* ממצא כלי החרס
גדעון סולימני

35* **חפירות הצלה בנורית (נוריס)**
אחיה כהן-תבור

החלק האנגלי

3 הקדמת העורכים

6 מפה

החפירות ביהוד בעונות 2008-2009

יהודה גוברין

7 מבוא

11 רקע גיאוגרפי וסביבתי
יהודה גוברין ונתן בן-ארי

13 סקירת חפירות העבר ביהוד
יהודה גוברין

השרידים מהתקופה הכלקוליתית:

14 המכלול הארכיאולוגי
יהודה גוברין

28 המכלול הקרמי
נתן בן-ארי ודוד אילן

84 מכלול כלי האבן
דוד אילן, נתן בן-ארי ודב לויטה

94 כלי הצור מהפירים הכלקוליתיים
קון הריוט

השרידים מתקופת הברונזה הביניימית:

105 המכלול הארכיאולוגי
יהודה גוברין

112 הממצאים מקברי הברונזה הביניימית
קון הריוט

121 החרוזים מקבר 21 מתקופת הברונזה
ביניימית ביהוד: דוח ראשוני
דניאלה בר-יוסף מאיר

בור מים, ממילא (גן העצמאות), ירושלים

גדעון סולימני ויונתן מזרחי

החפירה נערכה מטעם ארגון עמק שווה וידידי כדור הארץ ובחסות המכון למקרא ולעתיקות על שם גלסון גליק (G-31/2012), נוהלה על ידי ג' סולימני וי' מזרחי, בסיוע ד' אילן (כלי עבודה), ל' כהן וי' מזרחי (צילומים), ס' פירסקי וס' אלון (מדידות).



איור 1. מפת איתור.

החפירה

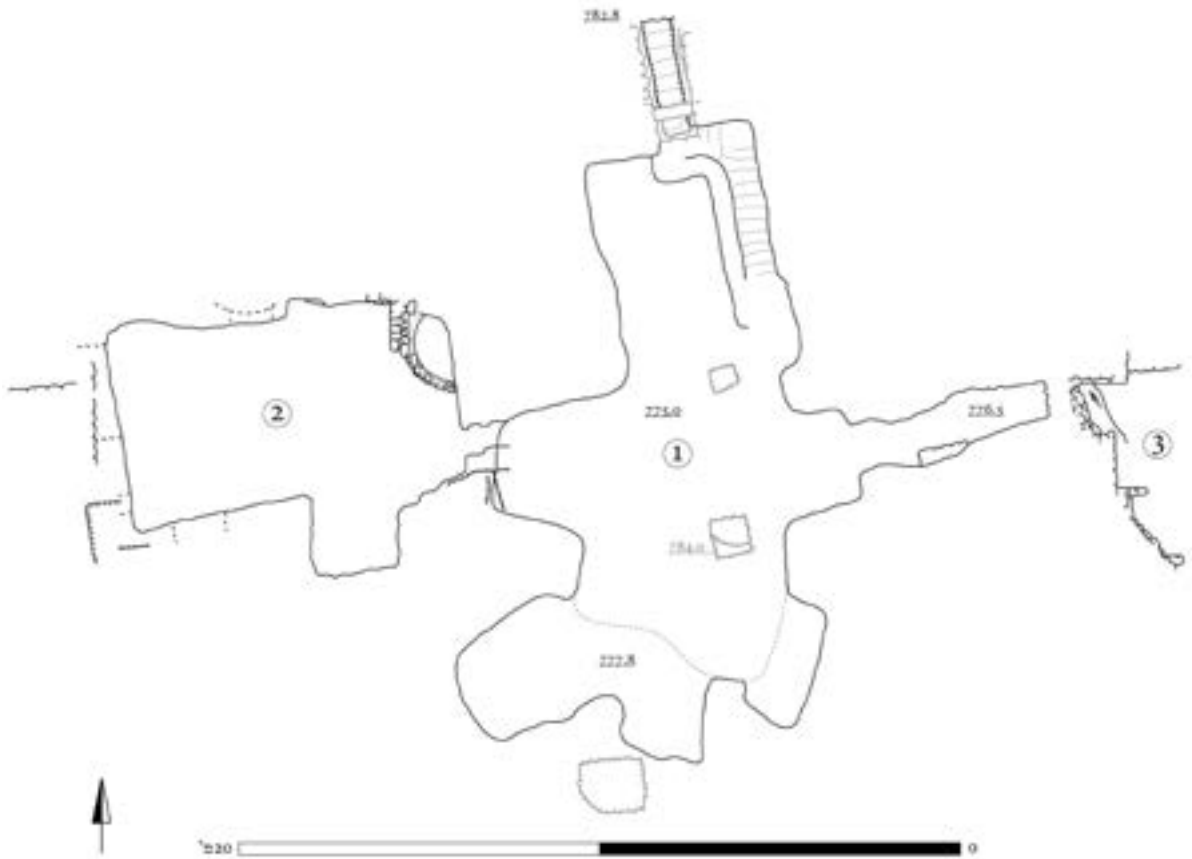
בור המים (מס' 1 באיור 2) הוא חלק ממכלול חציבות ובנייה בקצה שלוחה היורדת ממערב למזרח (מס' 2 ו-3 באיור 2). בחפירה אובחנו שלושה שלבי שימוש במקום.

שלב 1 - מערכת הקבורה

נחצב במקום מכלול מערות קבורה דו קומתי, הכולל את אזור בור המים וקברים חצובים ממערב. מכלול הקבורה ממערב

מבוא

בחודשים מאי ואוקטובר 2012 נערכה חפירה ארכיאולוגית-חינוכית בבור המים אשר בבית הקברות ממילא, כיום חלק מגן העצמאות (נ"צ ר"ח 220860/631680; איור 1). החפירה היא חלק מפרויקט חינוכי-אקלוגי-סביבתי של ארגון ידידי כדור הארץ ובית הספר הניסויי, ועסק בנושא מים ואגירת מים בתקופות הקדומות באזור בית הספר, שתלמידיו השתתפו בחפירה.



איור 2. תכנית כללית של האתר.

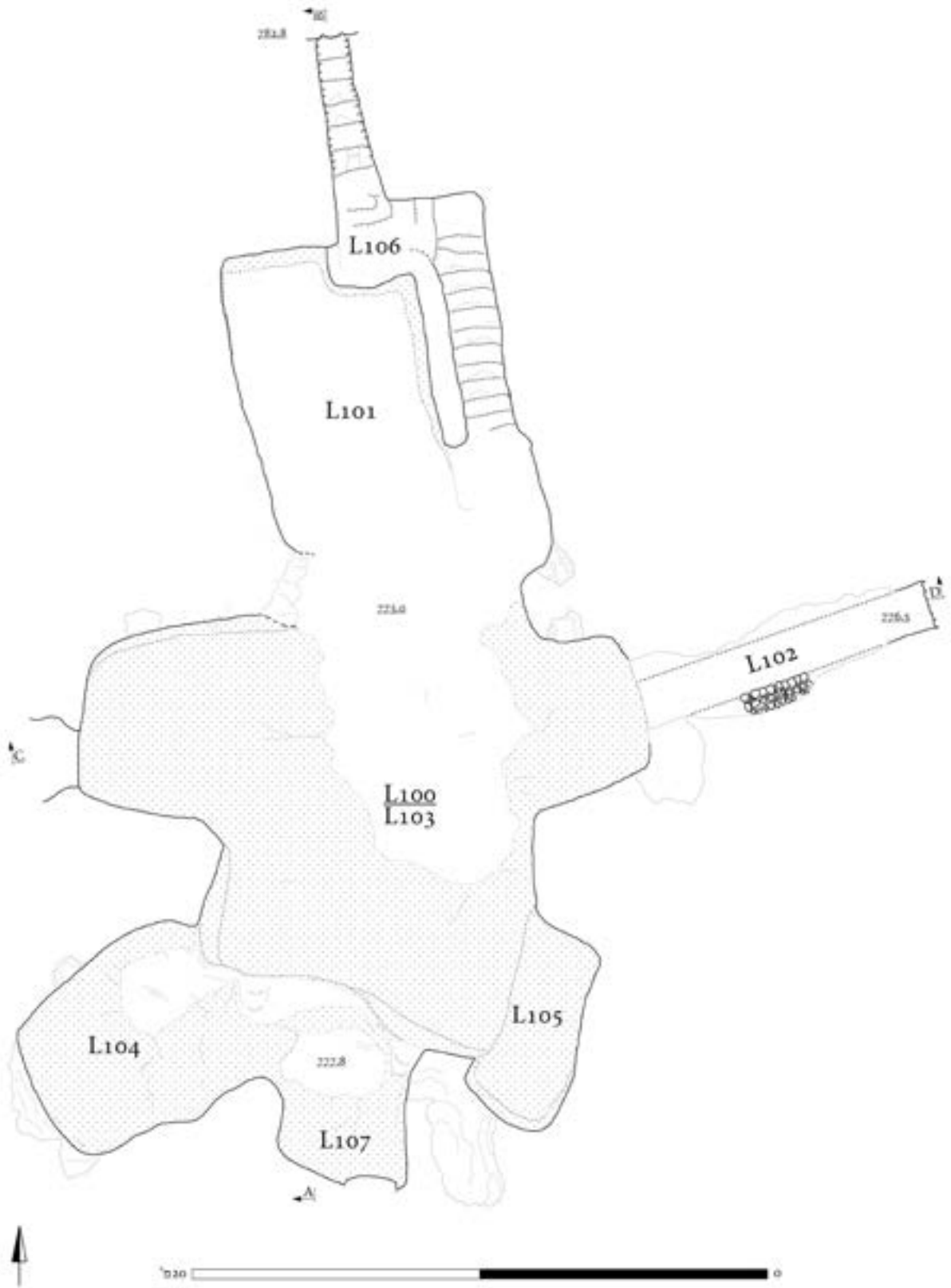
שלב 2 - בור המים

פתח הבור מצד צפון (לוקוס 106). מסדרון חצוב הכולל כ-8 מדרגות יורד מצפון לדרום (איורים 3-5, 8). חלקו העליון של המסדרון עשוי קירות אבן חצובה. בקצה המסדרון פנייה מזרחה ברחבה קטנה אל תוך הבור. ממפלס זה יורדות לתחתית הבור 12 מדרגות חצובות הצמודות לדופן המזרחית של הבור (איור 9). שני פתחים לאיסוף מים נפרצו בתקרת הבור (איורים 3-4).

תכנית הבור איננה רגולרית, כתוצאה ממקורו במערכת קבורה. החלל כולל את לוקוסים 103/100, 101. גודלו כ-15x10 מ' בקרקעיתו, וגובהו המקסימלי 6 מ'. רוחבו במפלס העליון כ-20 מ'. מפלס קרקעית הבור היה מלא בפסולת מודרנית (לוקוסים 100, 101; איור 10) שכללה חלקי קרשים, חביות ברזל, מיטות ומזרנים ששימשו חסרי בית ונרקומנים בתקופות שונות. נמצאו מזרקים רבים (איור 11) של צרכני סמים, שברי בקבוקי זכוכית, פחיות שתייה, מסמכים אישיים

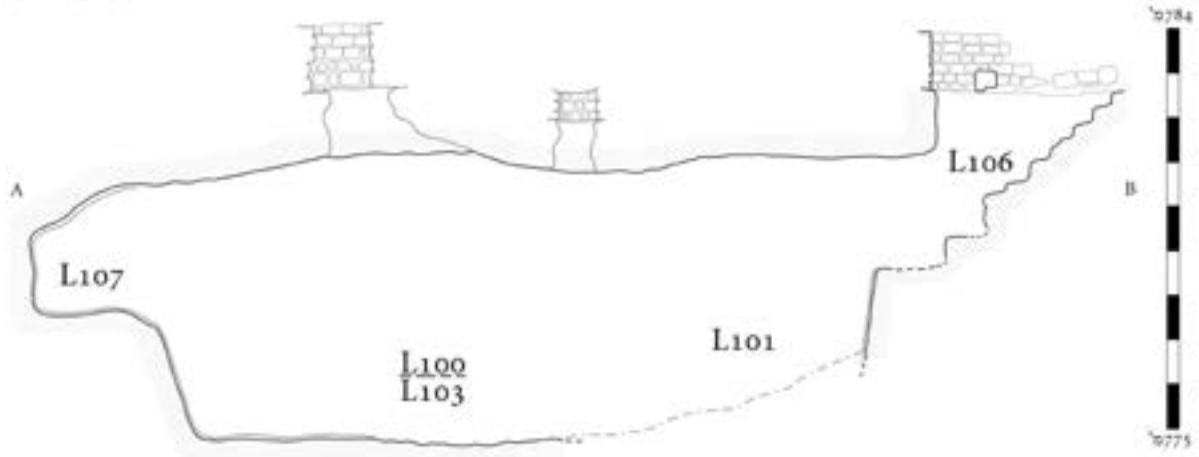
לבור המים (מס' 2 באיור 2) כולל מדרגות חצובות, היורדות אל חצר מלבנית חצובה (4x8 מ') מצד דרום. בדפנות החצר חדרים חצובים ששימשו לקבורה. שימוש משני בתקופות מאוחרות פגע בתכנית החדרים, וקשה לעמוד על תכניתם המקורית. בפינה הצפונית-מזרחית של חצר הקבורה ניתן להבחין בבנייה מאוחרת של קיר אבן עגול, כנראה ממאה השנים האחרונות.

מכלול הקבורה כולל את אזור בור המים (איורים 3-5). קשה לשחזר את תכנית מערכת הקבורה המקורית: כתוצאה מהפיכתה לבור מים, הוסרו הקירות בין חדרי הקבורה, כולל תחתיתם, אך ברור שמדובר במערכת קבורה דו מפלסית. הבדלי הגובה בין רצפת בור המים (לוקוסים 103/100) וחדרי הקבורה במפלס העליון (לוקוסים 104, 105, 107; איור 6) עומדים על כ-2.5 מ'. פרצה בקיר בפינה הצפונית-מערבית (איור 7) מצביעה על הקשר בין שני מכלולי הקבורה ושייכם למכלול אחד.



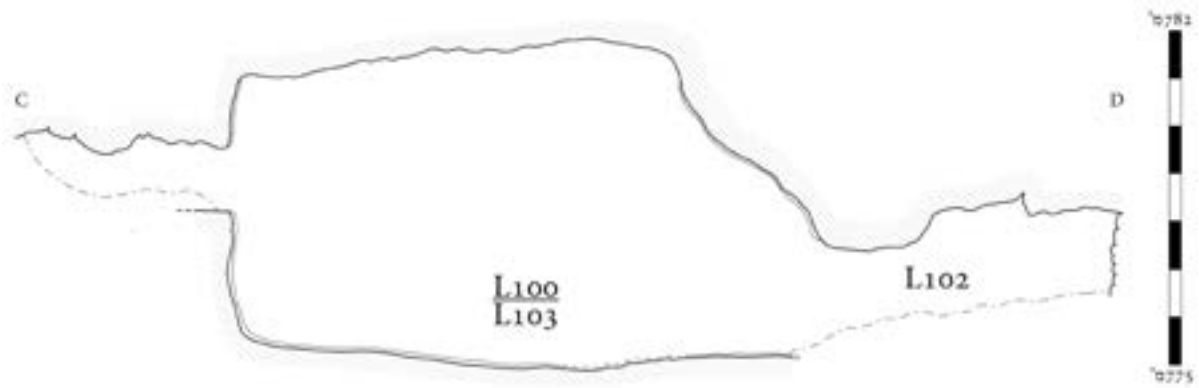
איור 3. תכנית בור המים.

חתך (A-B)



איור 4. חתך B-A של בור המים.

חתך (C-D)



איור 5. חתך D-C של בור המים.



איור 7. פרצה בקיר בפינה הצפונית-מערבית של בור המים, מבט לדרום-מערב.



איור 6. בור המים, מבט לצפון.



איור 11. מזרקים שנמצאו בפסולת מודרנית בבור המים.



איור 8. מדרגות במסדרון (לוקוס 106), מבט לצפון-מערב.



איור 12. מסמכים אישיים שנמצאו בפסולת מודרנית בבור המים.



איור 9. בור המים, מבט לצפון.



איור 10. פסולת מודרנית על מפלס קרקעית הבור, מבט לצפון.



איור 14. פתח נפרץ אל תוך בור המים, מבט צפון-מזרח.



איור 13. עמוד אבן מלוקוס 103.

סיכום

זמנה של מערכת הקבורה הדו-קומתית כנראה מהתקופה הרומית מאוחרת-ביזנטית, בין המאות 4-7 לספירה. בשלב מאוחר יותר, כנראה בתקופה המוסלמית הקדומה, הוסבה המערכת לבור מים גדול: קירות החדרים ורצפתם הוסרו, דפנותיהם טויחו, פתחים נפרצו בתקרת המערה לצורך איסוף מים, ופתח ירידה לבור נפתח בצפון לצורך ניקיון ואיסוף מים. הבור שימש במשך תקופה ארוכה. בשלב השימוש האחרון, כנראה במאה העשרים, הבור הפסיק לשמש כבור מים: חדרי מגורים נבנו בצמוד לדופן המזרחית, מנהרה חצובה נפרצה אל תוך הבור וקישרה בין החדרים לבור, והוא הפך לחלק ממערך המגורים של הבתים. אל האתר נקשרו אגדות נוצריות ויהודיות (בר תשמ"ז). על פי מחקרו של גדעון אבני (אבני תשנ"ז) סוג המערות במערכת זו הוא מטיפוס 7 – מערות אולם הכוללות חדר מרכזי שבדפנותיו חדרי קבורה. סוג זה הוא מהמפוארים בתקופה, וקיים בעיקר בבית שערים ובבית גוברין. המערות נסקרו ותוארו על ידי פרופ' עמוס קלוזר בעבודת הדוקטורט שלו על קבורה בירושלים בימי בית שני. כמו כן ישנו דיווח ותיאור המערה בתיק פיקוח משנות החמישים, שדווח על ידי יוחנן אהרוני.

(איור 12) וארנקים הכוללים מסמכים, כנראה שנזרקו למקום לאחר גניבה. לאחר פינוי פסולת זו, נחשף מפלס של סחף אדמה חומה (לוקוס 103), שכללה מעט אבנים בגודל בינוני וקטן ושברי חרסים רבים. כן נמצאו מעט שברי פריטים אדריכליים, שכללו בסיס לעמוד אבן (איור 13), ואבני בניה ששימשו לעיצוב מסגרות חלונות ודלתות. סחף האדמה יושב על רצפת הבור, המטויחת בטיח עבה. לוקוס 101 הוא חלל בגודל 3.5x6 מ' שפינוי הפסולת המודרנית ממנו לא הסתיים. במפלס עליון, בגובה 3 מ' מעל רצפת הבור בצד דרום, נמצאים חללים חצובים בסלע, מטויחים גם הם: לוקוס 104 (3.5x4 מ'), לוקוס 105 (2x3.5 מ'), וביניהם חלל חצוב קטן – לוקוס 107 (2.5x2.5 מ'). אזור זה מהווה חלק ממפלס קבורה עליון.

שלב 3

מצד מזרח ובצמוד לקיר בור המים (מס' 3 באיור 2) ישנם קירות אבן של חדרי מגורים. פתח נפרץ אל תוך בור המים ונחצבה מנהרה אל תוכו (לוקוס 102; איורים 5, 14), שרוחבה כ-1 מ', אורכה 6 מ' וגובהה 1.20 מ'. כנראה בשלב זה הבור לא שימש לאגירת מים, והפך לחלק ממכלול המגורים של החדרים ממזרח. נראה שזמנו של שלב זה במאה השנים האחרונות.

הפניות

קלוזר ע' תש"ם. **קברים וקבורה בירושלים בימי בית שני** (עבודת דוקטורט). האוניברסיטה העברית ירושלים. עמ' 57.
הנ"ל תשס"ב. סקר ירושלים, האזור הצפוני-מזרחי, **רשות העתיקות**, אתר מס' 384. עמ' 157.
תיק פיקוח: יוחנן אהרוני, (י-ם)/מ/5, ארכיון רשות העתיקות.

אבני ג' תשנ"ז. **בתי הקברות של ירושלים ובית גוברין במאות ד'-ז' לסה"נ כדוגמה לבתי קברות עירוניים בארץ ישראל בתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית** (עבודת דוקטור). האוניברסיטה העברית ירושלים. עמ' 379-386.
בר ד' תשס"ז. **לקדש ארץ: המקומות הקדושים היהודיים במדינת ישראל 1968-1948**. ירושלים. עמ' 120-123.